

פרק רביעי

סימן א [כב ע"א]

הקדמה

שנינו במשנתנו: "ושעיברה שנתה ושאבדה ונמצאת בעלת מום, אם משכפרו הבעלים – תמות, ואינה עושה תמורה לא נהנין ולא מועלין. ואם עד שלא כיפרו הבעלים - תרעה עד שתסתאב ותמכר ויביא בדמיה אחרת, ועושה תמורה ומועלין בה". הסבירה הגמרא [אליבא דריש לקיש] כי דין המשנה 'אם כפרו הבעלים תמות' מייחס רק לציור של 'אבדה ונמצאת בעלת מום' ולא לציור של 'עברה שנתה', ורבה הוסיף כי למהלך זה הרי סיום דברי המשנה 'ואם עד שלא כפרו הבעלים - תרעה עד שתסתאב', מתייחס לחטאת שהינה כבר בעלת מום.

רבא דוחה את המהלך הנזכר מכח שתי קושיות. קושיה ראשונה הינה שאם כבר יש מום עובר בבהמה, היה נכון לשנות במשנה 'ישמור', ראה את פירוש הקושיה ברש"י ותוס'. את הקושיה השניה נלמד כעת.

וכך מקשה הגמרא:

לשון שניה

ותוב, כי קתני תמות על אבודה ונמצאת בעלת מום דההיא תמות, אי הכי⁴⁰² ביני הנני שעברה שנתה למה לי למתנייה.

לשון ראשונה

ועוד שעיברה³⁹⁹ שנתה למאי הילכתא⁴⁰⁰ קתני⁴⁰¹.

מקורות הלשונית

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: רש"י. בכתבי היד: כל כתבי היד.

מקורות לשתי הלשוניות: בראשונים: רגמ"ה; שטמ"ק אות ח [בשטמ"ק א הובא בשם 'ספרי כתיבת יד'].

³⁹⁹ 'עברה': רש"י, תוס' שבשטמ"ק ב אות ז.

⁴⁰⁰ 'הילכתא' חסר: רש"י, תוס' הנ"ל.

⁴⁰¹ נוסף 'לה': רש"י, תוס' הנ"ל, כתי"מ.

⁴⁰² בדפוס וילנא הוסיפו בסוגריים "מה דתני".

פירוש הלשונות פירוש הקושיה השניה

בשתי הלשונות מתפרשת הקושיה השניה באופן שווה. הגמרא הביאה מהלך כי הדין 'תמות' שבמשנה נאמר רק כלפי הציור השני שבמשנה 'שאבדה ונמצאת בעלת מום', ולא כלפי הציור הראשון העוסק בחטאת שעברה שנתה. מקשה הגמרא כי כעת לא מובנת כוונת המשנה בכך שהביאה את הציור הראשון 'שעיברה שנתה', שכן לפי המהלך הנזכר לא לימדנו המשנה מה דינו של הציור הראשון.

הבדלים בין הלשונות

לא ברור היכן בדיוק למקם את הלשון השניה בתוך נוסח הגמרא שלפנינו⁴⁰³.

אפשרות אחת הינה לנקוט כי הלשון השניה פותחת כהמשך לדברי רבה. פירוש, רבה אמר: "הכי קאמר, שאבדה ונמצאת בעלת מום עובר, אם אחר שכפרו בעלים מתה, אם קודם שכיפרו בעלים תרעה עד שתסתאב במום קבוע ותימכר". ממשיכה הלשון השניה את דברי רבה: "ותוב כי קתני תמות על אבודה ונמצאת בעלת מום דהיא תמות". ומסיימת הלשון השניה בקושיה: "אי הכי ביני הני שעיברה שנתה למה לי למתנייה". קושיה זו הינה קושיית רבא השניה בלשון הראשונה.

אפשרות שניה הינה לנקוט כי הלשון השניה מקבילה רק לקושייתו השניה של רבא. פירוש, רבה תירץ: "הכי קאמר, שאבדה ונמצאת בעלת מום עובר, אם אחר שכפרו בעלים מתה, אם קודם שכיפרו בעלים תרעה עד שתסתאב במום קבוע ותימכר". הציגה הגמרא את טענת רבא: "אמר רבא שתי תשובות בדבר, חדא דאם כן ישמור מיבעי ליה למיתני". כעת מציגה הגמרא את טענתו השניה של רבא, וכאן הוא המקום בו מתחילה הלשון השניה. במקום הסגנון הקצר שבלשון הראשונה: "ועוד שעיברה שנתה למאי הלכתא קתני". מאריכה הלשון השניה: "ותוב, כי קתני תמות על אבודה ונמצאת בעלת מום דהיא תמות, אי הכי [מה דתני] ביני הני שעיברה שנתה למה לי למתנייה". כלומר, כפתיחה לקושיה מסכמת הלשון השניה את דברי רבה: "ותוב, כי קתני תמות על אבודה ונמצאת בעלת מום דהיא תמות", ומקשה על כך: "אי הכי [מה דתני] ביני הני שעיברה שנתה למה לי למתנייה".

התיבה 'ותוב' מסייעת לכאורה לדרך הראשונה, שכן תרגומה המילולי הוא 'ושוב' ולא 'ועוד'. אכן, כאשר נחפש נמצא שמצוי בכתבי הגאונים ובפרט בחיבורי ר"ח להשתמש בתיבה 'ותוב' בהקשר המתאים לתיבה 'ועוד'. לא זאת אלא שאף בכתבי היד של הש"ס ניתן למצוא מידי פעם את התיבה 'ותוב' במשמעות זו, ורק בדפוסים כמעט שלא נשאר זכר לשימוש זה⁴⁰⁴. ומדוע רק 'כמעט'? משום שמצאנו שריד אף בדפוסים: דף מא במסכת נזיר פותח בתיבת 'ותו', ובדפוס ראשון, שומר הדף שבסוף דף מ הינו תיבת 'ותוב'!

דוגמה מאלפת ניתן למצוא לקמן כז ע"ב, במשפט "ותו[ב] תלתא ותלתא". בדפוס [וברגמ"ה] הנוסח 'ותו', ואילו בכל כתבי היד הנוסח 'ותוב'.

מבדיקה זו עולה להיפך מה'לכאורה'. שכן מצאנו את התיבה 'ותוב' משמשת רק בפתיחת משפט, כפתיח להצגת טיעון / נתון חדש – במקביל לדרכינו השניה. ולא מצאנוה באמצע משפט, כפתיח להסקת מסקנה – במקביל לדרכינו הראשונה.

נפקא מינה בין הלשונות

לפי הדרך השניה אין כלל הבדל בין הלשונות. לפי הדרך הראשונה ישנם הבדלים בין הלשונות:

[א]. בלשון הראשונה רבא הוא המקשה, ואילו בלשון השניה סתמא דגמרא היא המקשה.

[ב]. בלשון הראשונה הובאו שתי קושיות ואילו בלשון השניה הובאה הקושיה השניה בלבד.

מובן מאליו כי ההבדלים הנזכרים אינם נוגעים לדינא אלא לביאור הסוגיה.

⁴⁰³ במקורותיה של הלשון השניה הביאוה לאחר סיום הלשון הראשונה, ולפיכך אין ידוע היכן מקומה בגוף הגמרא. ⁴⁰⁴ הנושא טעון בדיקה מקיפה, אלו עדי נוסח ואלו מסורות נוסח מכירים את התיבה במשמעות הנזכרת, ואין ביכולתנו למצות את הנושא בשלב זה.

סימן ב [כב ע"א]

הקדמה

רבא ביאר כי נאמרו במשנה שני ציורים בדין חטאת שאבדה. ציור ראשון הוא 'עברה שנתה ואבדה', ציור שני הוא 'אבדה ונמצאת בעלת מום'. לדעת רש"י חידוש המשנה הינו שהחיסרון של עברה שנתה או שנעשית בעלת מום מחיל דין מיתה על הבהמה [בצירוף עצם כך שהבהמה אבדה]. לדעת תוס' חידוש המשנה הינו שהחיסרון של עברה שנתה או שנעשית בעלת מום אינו מבטל דין מיתה מהבהמה [שהוטל עליה דין המיתה על ידי שאבדה].

הגמרא תפרש כעת מפני מה הוצרכה המשנה להשמיענו את חידושה בשני אופנים שונים – עברה שנתה ובעלת מום.

ואלו דברי הגמרא:

וצריך למיתנא⁴⁰⁵ אם אבדה גבי שעיברה שנתה וצריך למיתנא אבדה⁴⁰⁶ גבי⁴⁰⁷ בעלת מום:

לשון ראשונה / גירסת רש"י

דאי תנא⁴⁰⁸ גבי שעיברה שנתה⁴⁰⁹ הוה אמינא התם הוה דמהניא לה⁴¹⁰ אבדה⁴¹¹ משום דלא חזיא למילתה⁴¹² אבל בעלת מום דאי לא מומא חזיא אימא לא תהני לה אבדה. ואי תני גבי בעלת מום התם הוה דמהניא לה אבדה⁴¹³ משום דלא חזיא להקרבה אבל עיברה שנתה דחזיא להקרבה אימא לא תהני לה אבדה צריכא.

לשון שניה / גירסת תוספות

דאי תנא גבי⁴¹⁴ שעיברה שנתה הוה אמינא⁴¹⁵ התם הוה דמהניא לה אבדה משום דחזיא להקרבה אבל בעלת מום דלא חזיא להקרבה⁴¹⁶ אימ' לא תהני לה אבדה ואי תנא גבי בעלת מום התם הוה דמהניא לה אבדה משום דאי לאו מומא חזיא⁴¹⁷ אבל עיברה שנתה דלא חזיא למילתא אימ' לא תיהני לה אבדה צריכא⁴¹⁸.

מקורות הלשונית

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: רש"י. בכתבי היד: פלורנץ, וטיקן 119.

מקורות הלשון השניה: בראשונים: תוס' ד"ה 'אי' [נוסח התוס' לפנינו משובש. נראה שצריך להגיהו על פי הלשון השניה, וכן הגיהו שטמ"ק א, ח"נ ורש"ש], שטמ"ק ב ד"ה 'דאי לאו' בשם רבינו ברוך. בכתבי היד: וטיקן 120.

מקורות לשתי הלשונית: בראשונים: שטמ"ק אות י בשם גליון [שם מובאת הלשון השניה בשם 'יש ספרים דגרסי', משמע שראה בעל הגליון את שתי הגירסאות]; שטמ"ק אות יא בשם תוס'. בכתבי היד: פריז, מינכן. [רק בכתבי היד הובאו שתי הנוסחאות כשתי לשונות. בכת"י מינכן הובאה הלשון השניה בשם: 'ל"א והכי גרסינן'. לעת עתה לא מצאתי ביטוי מקביל בשאר חילופי הלשונית במסכת].

⁴⁰⁵ 'וצריך למיתנא' ואיבעי ליה למיתנייה: כתי"מ.

⁴⁰⁶ 'גבי – אבדה' חסר בטה"ד: דפוס. [בדפו"ח תיקנו במוסגר על פי צ"ק באופן שונה קצת].

⁴⁰⁷ 'וצריך – גבי', 'וגבי': כתי"מ.

⁴⁰⁸ נוסף 'אם אבדה': כתי"מ.

⁴⁰⁹ נוסף בטעות 'או גבי בעלת מום': כתי"מ.

⁴¹⁰ 'דמהניא לה'. ביטוי זה מופיע ארבעה פעמים בכל אחת מן הלשונית, ואין המקורות שווים האם לגרוס 'לה' או 'ליה', וברוב המקורות אין אחידות כיצד לגרוס בכל מופעי התיבה. כנראה נכונה הגירסה 'לה'.

⁴¹¹ 'אבידה': מ. וכן הוא בכל מופעי התיבה בשתי הלשונית בכת"י זה, וכן אף במופע האחרון בו 1.

⁴¹² 'למילתא': כתבי היד [מלבד ו1 הגורס "למילת"']. שים לב לשינוי המשמעות.

⁴¹³ 'התם – אבדה' חסר: כתי"מ.

⁴¹⁴ 'גבי' חסר: פ.

⁴¹⁵ 'הוה אמינא' חסר: פ.

⁴¹⁶ 'להקרבה' חסר: פ.

⁴¹⁷ נוסף 'למילתא': 21.

⁴¹⁸ 'קמ"ל': 21.

פירוש הלשוניות

הצריכותא

הגמרא מסבירה כי הציורים של עברה שנתה ושל נמצאת בעלת מום אינם שוים זה לזה. מחד גיסא, חטאת שעברה שנתה נחשבת כיותר ראויה להקרבה, שכן ראויה היא להקרבה בשאר קרבנות. מאידך, חטאת בעלת מום נחשבת כיותר ראויה להקרבה, שכן המום אינו אלא פסול חיסרון ואינו כעברה שנתה שהינו פסול הגוף בעצם הבהמה⁴¹⁹.

מחמת כן הוצרכה המשנה להשמיענו את חידושה בשני הציורים.

ההבדל בין הלשוניות

שתי הלשוניות תלויות במחלוקת רש"י ותוס' בסוגייתנו ובתחילת הפרק. **הלשון הראשונה** הינה כשיטת רש"י **והלשון השניה** הינה כשיטת תוס'.

לשיטת רש"י נאמר במשנתנו כי החיסרון שבבהמה בכך שאינה ראויה להקרבה [עברה שנתה / בעלת מום] מצטרף לחיסרון האבדה, ולפיכך דין הבהמה למיתה⁴²⁰. מבארת **הלשון הראשונה** שהוצרכה המשנה להשמיענו את ההלכה בין בציור של עברה שנתה ובין בציור של נמצאת בעלת מום, כדי שנדע כי גם בפסול שבו נחשבת החטאת **כיותר** ראויה להקרבה, מצטרף הפסול יחד עם עצם האבדה להטיל על החטאת דין מיתה.

לשיטת תוס' נאמר במשנתנו כי החיסרון שבבהמה בכך שאינה ראויה להקרבה [עברה שנתה / בעלת מום] אינו מבטל את דין המיתה שהוטל על החטאת על ידי שאבדה⁴²¹. מבארת **הלשון השניה** שהוצרכה המשנה להשמיענו את ההלכה בין בציור של עברה שנתה ובין בציור של נמצאת בעלת מום, כדי שנדע כי גם בפסול שבו נחשבת החטאת **כפחות** ראויה להקרבה, הפסול אינו מבטל את דין המיתה שהוטל על החטאת על ידי עצם האבדה.

נפקא מינה בין הלשוניות

כאמור, נחלקו שתי הלשוניות במחלוקת רש"י ותוס' בסוגייתנו. נמצא כי במקרה של חטאת שאבדה ונמצאת לפני כפרה ואירע בה פסול נוסף שעברה שנתה או שנעשית בעלת מום ונתכפרו הבעלים בחטאת אחרת, קיימת מחלוקת בין הלשוניות אליבא דרבנן האם דין החטאת למיתה או לרעיה.

⁴¹⁹ כך פשטות רוב המפרשים וראה בשטמ"ק ביאור מחודש בשם רבינו ברוך.

⁴²⁰ לדעת רש"י משנתנו עוסקת באופן בו עצם האבדה אינה מחילה דין מיתה על הבהמה. והיינו כגון שנמצאה לפני שהתכפרו הבעלים, לפי שיטת חכמים הסוברים שבאופן זה אין דינה של הבהמה למיתה. חידוש המשנה הוא שאם באופן זה של אבדה מצטרף חיסרון נוסף הפוסל את הבהמה מהקרבה, כגון שעברה שנתה או שנעשית בעלת מום, אזי דינה של הבהמה למיתה.

⁴²¹ לדעת תוס' משנתנו עוסקת באופן בו עצם האבדה מחילה דין מיתה על הבהמה. דהיינו, לפי שיטת חכמים - כגון שנמצאה לאחר שהתכפרו הבעלים, ולפי שיטת רבי - אף אם נמצאה לפני שהתכפרו הבעלים. חידוש המשנה הוא שאף אם באופן זה של אבדה הצטרף חיסרון נוסף הפוסל את הבהמה מהקרבה כגון שעברה שנתה או שנעשית בעלת מום, בכל זאת דינה של הבהמה למיתה.

סימן ג [כב ע"א]

הקדמה

ריש לקיש חידש כי חטאת שעברה שנתה דינה לרעה. רבא הוסיף שגם במקרה שהחטאת אשר עברה שנתה אבדה ונמצאה, אם עדיין לא התכפרו הבעלים אזי דין החטאת לרעה.

כעת תקשה הגמרא מדיני שני שעירי יום הכיפורים שמת אחד מהם.

ואלו דברי הגמרא:

תנן השני ירעה עד שיסתאב וימכר ויפלו דמיו לנדבה לפי שאין חטאת ציבור מתה הא דיחיד מתה⁴²² ואמר רבי יוחנן בעלי חיים נדחין וכשהוא מתכפר בשני שבזוג שני מתכפר,

לשון ראשונה

ואידך קמא הוה ליה כי עיברה שנתה וטעמא דציבור הא דיחיד מתה אמר לך⁴²³ דחויין לחוד ואבודין לחוד.

לשון שניה

אלמא⁴²⁴ אע"ג⁴²⁵ דאידחייא⁴²⁶ לה ולא חזיא להקרבה גבי יחיד למיתה אזלא, שעברה שנתה נמי אע"ג⁴²⁷ דלא חזיא להקרבה כיון דאבדה תמות. קסבר דחויין לחוד אבודים לחוד⁴²⁸.

מאי טעמא, אבודין דעתיה עליהון⁴²⁹ דילמא משתכחין⁴³⁰ דחויין לא הררי מתחזיין⁴³¹.

מקורות הלשונות

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: רש"י, תוס', רבנו ברוך [מובא בשטמ"ק אות לג]. בכתבי היד: כל כתבי היד.

מקורות הלשון השניה: שטמ"ק אות יג בשם גליון [הגליון מפרש את הלשון השניה, ואין לדעת אם לפני בעל הגליון הייתה גם הלשון הראשונה].

מקורות לשתי הלשונות: בראשונים: רגמ"ה, שטמ"ק אות יג.

⁴²² 'הא דיחיד מתה' חסר: מ, אולי בטה"ד.

⁴²³ 'אמר לך' נוסף 'רבא': תוס', מ, וראה בסוף 'פירוש הלשונות'.

⁴²⁴ לא מפורש במקורות היכן יש למקם את הלשון השניה, ומסתבר כפי שערכנו.

⁴²⁵ 'הואיל': רגמ"ה, וכן מסתבר.

⁴²⁶ 'דאי דחייא': שטמ"ק א2 וב. 'דאי דחויית': כת"י פירוש רגמ"ה. 'דאידחו': רגמ"ה בשטמ"ק א1. 'ואידחו': רגמ"ה בשטמ"ק א2. מסתבר כנוסח שהבאנו למעלה משטמ"ק א1: 'דאידחייא'.

⁴²⁷ בגוף הסימן נציע להגיה 'הואיל'.

⁴²⁸ 'דחוייה לחוד ואבודה לחוד': שטמ"ק ב.

⁴²⁹ 'אבודין דעתיה עליהון' 'אבודה דעתה עילוה': מ. יושם לב שתיבת 'עליהון' בניב הירושלמי.

⁴³⁰ 'משתכחי': מ, בניב הבבלי.

⁴³¹ 'מיחזיין': כתבי היד מלבד מ, אולי יש כאן הבדל בין שני הניבים. המשפט האחרון מזכיר קצת את סגנון הלשון ה'ירושלמית', ואין מן הנמנע לשער כי מקור המשפט בלשון השניה ומשם השתרבב לכל מקורות הלשון הראשונה.

פירוש הלשונות

הגמרא תוכיח כי דין חטאת דחוויה הינו למיתה. לגבי שני שעירי יום הכיפורים שנינו ביומא (פ"ו מ"א) שאם מת אחד מהם אזי השני אינו ראוי להקרבה, ומכיוון שחטאת ציבור אינה מתה אזי דינו לרעה. המקשן ביקש להשליך מכאן כי חטאת יחיד אשר נדחתה באופן דומה דינה למיתה, ולהקשות על דברי ריש לקיש או רבא. מתרצת הגמרא שיש לחלק בין דחויים לאבודים.

כוונת הסוגיה אינה ברורה בין בקושיה ובין בתירוץ. המקשן הוכיח משעירי יום הכיפורים כי דין חטאת דחוויה למיתה והקשה מכך על הנאמר בסוגייתנו לגבי אחת החטאות שדינה לרעה ולא למיתה, באופן שהותר לנו לברר איזוהי החטאת אשר סבר המקשן להשוותה לדין שעיר יום הכיפורים שמת חברו. **בלשון הראשונה** לא התפרש איזוהי החטאת שעליה נסבה קושיית המקשן. רש"י ותוס' הבינו כי הקושיה הינה על דברי ריש לקיש לגבי חטאת שעברה שנתה שפסק ריש לקיש את דינה לרעה. מחמת כן לא היה לרש"י ותוס' ביאור מרווח בתירוץ הגמרא המחלק בין אבודים לדחויים וביארוהו באופנים דחוקים⁴³². רגמ"ה הבין כי הקושיה הינה על דברי רבא לגבי חטאת שעברה שנתה ואבדה ונמצאת ועדיין לא התכפרו הבעלים, וכן פירש הרג"א אות ג. לפירושם של רגמ"ה והגר"א מובן בפשיטות תירוץ הגמרא המחלק בין אבודים לדחויים, שכן הקושיה היתה על מקרה שהחטאת אבדה בנוסף על כך שעברה שנתה. **בלשון השניה** מפורש כדברי רגמ"ה והגר"א שהקושיה הינה לגבי חטאת שעברה שנתה ואבדה: "שעברה שנתה נמי אע"ג דלא חזיא להקרבה **כיון דאבדה תמות**", והגליון הוסיף לבאר כי מדובר לפני שהתכפרו הבעלים. רגמ"ה לשיטתו כתב: "ל"א... כלישנא קמא לית ביניהו אלא שינוי לשון".

בלשון הראשונה התירוץ מובא בשם 'אמר לך', ויש גורסים 'אמר לך רבא' [- תוס' וכת"י מינכן⁴³³]. לפירוש תוס' נח יותר הנוסח שאינו גורס 'רבא', שכן לשיטתם כל הנידון בקושיה ובתירוץ הינו סביב חידושו של ריש לקיש. עם זאת, דווקא תוס' הינם מקור לגירסה 'אמר לך רבא', ולדרכם צריך לפרש שהוזכר רבא כנציג שיטתו של ריש לקיש.

אף על גב

הלשון השניה [גירסת שטמ"ק] נקטה בביטוי מחודש ומוקשה: "אלמא אף על גב דאידחייא לה ולא חזיא להקרבה, גבי יחיד למיתה אזלא. שעברה שנתה נמי אף על גב דלא חזיא להקרבה, כיון דאבדה תמות". משמע שהריעותא של 'אידחייא לה' הינה סיבה **לפטור** את הבהמה ממיתה, ולמרות זאת חל חיוב מיתה, ומנסה המקשן לדמות לכך חטאת אבודה שלמרות שהריעותא של 'עברה שנתה' הינה סיבה **לפטור** את הבהמה ממיתה, בכל זאת: 'כיון דאבדה – תמות'. הרי לנו לכאורה כסברת תוספות [- הלשון השניה בסימן הקודם] שריבוי ריעותות מהווה סיבה לפטור ממיתה⁴³⁴. מאידך, כל קושיית הגמרא משעירי יום הכיפורים מובנת רק אם המקשן נוקט כסברתו של רש"י [- הלשון הראשונה בסימן הקודם] שריבוי ריעותות מצטרף לחייב במיתה, ובכך משווה הוא בין הריעותות של השעיר הנוטר ובין הריעותות של חטאת שעברה שנתה ואבדה. לו נניח שמחזיק המקשן בסברת תוספות שהריעותות אינן מהוות גורמים לחייב מיתה, לא יובן יפה הדימוי בין השעיר הנוטר ובין חטאת אבודה, ואף אם יש מקום לדמותם – היה המקשן צריך להקשות על כל חטאת אבודה שנמצאה לפני כפרה, ולא רק על אופן שנסופה לה ריעותא בכך שעברה שנתה.

לפיכך נראה כנוסח רגמ"ה הגורס 'הואיל' במקום 'אף על גב', וכך יבא הכל על מקומו בשלום: המקשן סובר כדעת רש"י שריבוי ריעותות מהווה סיבה **לחייב** את הבהמה במיתה, ולכן משווה הוא בין הריעותות של השעיר הנוטר ובין הריעותות של חטאת שעברה שנתה, ומקשה שכשם שהריעותא של השעיר הנוטר חייבתהו במיתה כך אף הריעותא של חטאת שעברה שנתה תצטרף לחייב במיתה את החטאת האבודה.

⁴³² וראה עוד בשטמ"ק ב אות לג בשם רבינו ברוך.

⁴³³ אף בפירושי רש"י ורגמ"ה נכתב 'אמר לך רבא', אכן אין לדעת אם כתבו כן כציטוט או כפירוש.

⁴³⁴ לנוסח השטמ"ק שהלשון השניה מראה כסברת תוספות, הרי סימננו מקביל לסימן הקודם שגם שם הלשון השניה מייצגת את סברת תוספות. אם כי יש לציין שמקורות הלשון השניה שבסימננו אינם מקבילים למקורות הלשון השניה שבסימן הקודם. מקורות הלשון השניה בסימננו מטים כי מדובר ב'לישנא אחרינא' של מסכת תמורה, ואילו מקורות הלשון השניה שבסימן הקודם מטים כי מדובר בחילוף נוסחאות מקומי.

רגמ"ה עצמו ציטט רק את תחילת הלשון "אלמא הואיל..." , במקום שהשטמ"ק ציטט "אלמא אע"ג..." , ויש לשער שאף בהמשך הלשון השניה גרס רגמ"ה "שעברה שנתה נמי הואיל דלא חזיא להקרבה - כיון דאבדה תמות", במקום שהשטמ"ק גרס "שעברה שנתה נמי אף על גב דלא חזיא להקרבה - כיון דאבדה תמות".

נפקא מינה בין הלשונות

לפי הלשון הראשונה נחלקו רש"י ותוס' האם חידושו של ריש לקיש נדחה במסקנת הגמרא. לפי הלשון השניה פשוט כי חידושו של ריש לקיש לא נדחה במסקנת הגמרא, והגמרא אף לא הקשתה עליו כלל.

הרמב"ם פסק כחידושו של ריש לקיש (פסולי המוקדשין פ"ד ה"ז), והשווה ללשון התוספות המצוטט בשטמ"ק מעילה (יא ע"א אות כ): "וצ"ע בתמורה אם שום אמורא פליג על רשב"ל".

בסעיף 'אף על גב' הובא כי יתכן שקיימת נפקא מינה בין שתי הלשונות שכאן במקביל לנפקא מינה הקיימת בין שתי הלשונות שבסימן הקודם. אולם סיימנו בסעיף הנזכר שמסתבר להגיה באופן שהמקשן שבשתי הלשונות שכאן מחזיק בסברת הלשון הראשונה שבסימן הקודם.

סימן ד [כב ע"ב]

הקדמה

סוגייתנו דנה 'היכי דמי אבודה'. ר' אושעיא אמר: 'אפילו אחת בעדרו ואפילו אחת באחת', ור' יוחנן אמר: 'אחורי הדלת'. הגמרא תברר כעת מה פשר הגדרתו של ר' יוחנן.

מסתפקת הגמרא:

לשון ראשונה

איבעיא להו היכי קאמר, אחורי הדלת הוא דליכא דקא חזי לה אבל אבראי דאיכא דחזי לה לא הויא אבודה⁴³⁵, או דילמא אחורי הדלת דאי מהדר אפיה חזי לה הויא אבודה וכל שכן אבראי דלא קחזי לה, תיקו.

לשון שניה

איבעיא להו היכי קאמר אחורי הדלת הוא דהויא אבודה משום דלא קחזי לה אבל נתחלפה בעדר דקא חזי לה לא הויא אבודה דאמרינן⁴³⁶ דלמא מידכר סימנא⁴³⁷ ופליג, או דלמא ה"ק אחורי הדלת הויא אבודה דאע"ג דאי מהדר אפיה חזי לה הויא אבודה וכל שכן אבודה בעדר דלא קא ידע⁴³⁸ דהויא אבודה ולא פליגי, תיבעי.

מקורות הלשונית

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: רמב"ם (הלכות פסולי המוקדשין פ"ד הי"ג). בכתבי היד: כל כתבי היד.

מקורות לשתי הלשוניות: בראשונים: רש"י, רגמ"ה, שטמ"ק אות ד, שטמ"ק ב סוף אות ג בשם גליון [הגליון כתב 'לשון ראשונה דרש"י', משמע שבגוף הגמרא לפניו הייתה לשון אחת בלבד ורק בדברי רש"י ראה שתי לשונות. וראה בציונים על השטמ"ק שהערנו כי יתכן ואין כאן אלא דברי רב"א].

⁴³⁵ "אבל אבראי... אבודה". בכת"מ: "הויא אביד". יתכן שבמקורו נוסף 'הויא אבידה' לפני 'אבל', וטעה המעתיק בטה"ד: 'הויא אבידה' - 'לא הויא אבידה'.
⁴³⁶ 'דאמר': שא"ל. 'דאמ'": שא"ל. 'דאמרינן': רגמ"ה, שב.
⁴³⁷ 'סימנא' חסר: שא"ל.
⁴³⁸ 'דלא קא ידעי לה': שא"ל.

פירוש הלשונות

בלשון הראשונה הגמרא מסתפקת מה דינה של אבודה בשדה לפי שיטת ר' יוחנן. מחד גיסא, בהמה שאבדה בשדה הינה פחות אבודה מאשר בהמה שאבדה אחורי הדלת, שכן בהמה שאבדה בשדה יכולה להיראות על ידי אנשים. מאידך, בהמה שאבדה בשדה הינה יותר אבודה מבהמה שאבדה אחורי הדלת, שכן בהמה שאבדה אחורי הדלת יכול הבעלים להסב פניו ולראותה. במילים אחרות, הגמרא דנה האם הגדרתו של ר' יוחנן 'אחורי הדלת' באה להגביל כי דין אבודה הינו דווקא כגון אחורי הדלת שהבהמה אינה נראית, או שהגדרתו של ר' יוחנן באה לרבות כי אפילו במקרה של 'אחורי הדלת' שהבעלים יכול להסב פניו ולראות את הבהמה הרי דינה כאבודה.

בלשון השניה הגמרא מסתפקת מה דינה של אבודה בעדר לפי שיטת ר' יוחנן. מחד גיסא, בהמה שהתערבה בעדר הינה פחות אבודה מאשר בהמה שאבדה אחורי הדלת, שכן בהמה שהתערבה בעדר נראית על ידי הבעלים, ויתכן שייזכר בסימן מסוים שיש בבהמת החטאת. מאידך, בהמה שהתערבה בעדר הינה יותר אבודה מבהמה שאבדה אחורי הדלת, שכן בהמה שאבדה אחורי הדלת יכול הבעלים להסב פניו ולראותה. במילים אחרות, ר' אושעיא פסק כי בהמה שאבדה בעדר מוגדרת כאבודה, והגמרא דנה האם דברי ר' יוחנן 'אחורי הדלת' באו לחלוק על דברי ר' אושעיא או להוסיף על דברי ר' אושעיא.

נפקא מינה בין הלשונות

בכל אחת מן הלשונות לא התפרש מה הדין במקרה בו הסתפקה הלשון האחרת. אכן, השטמ"ק⁴³⁹ סוף אות ג הביא כי יש מקצת ספרים הגורסים בדברי ר' יוחנן 'אפילו אחורי הדלת', משמע כי ר' יוחנן מודה לדברי ר' אושעיא ובא להוסיף עליהם. כתב השטמ"ק כי לנוסח הלשון השניה בלתי אפשרי לגרוס כן שהרי בלשון זו הגמרא מסתפקת האם ר' יוחנן מודה לדברי ר' אושעיא, ורק לנוסח הלשון הראשונה אפשרי לגרוס כספרים אלו 'אפילו', לפשוט את ספקה של הלשון השניה ולנקוט שר' יוחנן מודה לדברי ר' אושעיא ובא להוסיף עליהם.

הרמב"ם לא הזכיר כלל את ציורו של ר' אושעיא אשר הלשון השניה הסתפקה בו. אכן הביא הרמב"ם (פסולי המוקדשין פ"ד הי"ג) את הציור שהלשון הראשונה הסתפקה בו, וזה לשונו: "היתה בשדה או באגם הרי זו ספק אבודה שמא יש שם אדם רואה אותה בשעת כפרה, לפיכך תמות מספק".

⁴³⁹ בשטמ"ק ב צוינו דברים אלו בשם 'גליון', וראה מה שצויין למעלה בסוף 'מקורות הלשונות'.

סימן ה [כב ע"ב]

הקדמה

רב פפא הסתפק מה דינה של חטאת 'אבודה בכוס'. מבררת הגמרא אליבא דאיזו שיטה דן רב פפא, ומהו הציור שבו הסתפק. בדרך ראשונה הסבירה הגמרא כי רב פפא דן לפי שיטת חכמים המחלקים בין חטאת שנמצאת לפני כפרה ובין חטאת שנמצאת לאחר כפרה, והסתפק מה דינה של חטאת שנמצאת כאשר דם השניה כבר נמצא בכוס ועמוד לזריקה.

בדרך שניה הסבירה הגמרא כי דיונו של רב פפא תקף [אפילו] לשיטת רבי, והספק הינו לגבי חטאת אשר קיבל את דמה בשתי כוסות ואבדה אחת מהן.

מרחיבה הגמרא לבאר את הדרך השניה:

לשון ראשונה

ואליבא דמאן דאמר כוס עושה חבירו דחוי לא תיבעי לך, כי תיבעי לך אליבא דמאן דאמר כוס עושה חבירו שיריים, הני מילי⁴⁴⁰ היכא דאיתנהו לתרוייהו דכל היכא דבעי זריק אבל הכא הא אבד⁴⁴¹ או דלמא לא שנא, תיקון⁴⁴².

לשון שניה

ומאי קסבר אי קסבר כוס עושה חבירו דיהוי⁴⁴³ אף על גב דאיתיה ההוא כוס דלא זריק מינה לאמה משתפיד, אלא קסבר כוס עושה חבירו שיריים מי אמרי' כי אמרי' עושה שירים ה"מ כי איתינון לתרוייהו⁴⁴⁴ אבל אבד⁴⁴⁵ אחד מהן מהניא ביה אבידה או דלמא לא שנא, תיבעי.

מקורות הלשונות

מקורות הלשון הראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: רש"י, שטמ"ק אות כה בשם גליון. בכתבי היד: כל כתבי היד.

מקורות לשתי הלשונות: בראשונים: רגמ"ה, שטמ"ק אות י'.

⁴⁴⁰ הני מילי חסר: פל, 11, מ.

⁴⁴¹ 'אבד': 2, מ. 'איבד': פל, 11. 'איכ': דפו"ר. 'ליכא': דפו"ח על פי בה"ז.

⁴⁴² 'תיבעי': רש"י ורגמ"ה.

⁴⁴³ 'דחוי': שא2.

⁴⁴⁴ 'לתרוייהו': שב [בניב הבבלי].

⁴⁴⁵ 'אבד' חסר: שא1.

פירוש הלשונות

תוכן הסוגיה

קיים נידון האם כוס עושה את חברו 'דחוי' או 'שיריים'. פירוש, כאשר קיבל את דם החטאת ביותר מכוס אחת ועשה את הזריקות מכוס אחת בלבד, יש לדון האם הכוס שלא זרק ממנה הינה דחוי ונשפכת לאמה או שחל עליה דין שיריים ונשפכת על יסוד המזבח. מבהירה הגמרא כי כאשר קיבל את הדם בשתי כוסות ואבדה אחת מהן, אזי דינה של הכוס הנשארת תלוי בדעות הנזכרות: לפי הצד שכוס עושה את חברו דחוי הרי חל דין דחוי על הכוס האבודה, אולם לפי הצד שכוס עושה את חברו שיריים ניתן להסתפק האם חל על הכוס האבודה דין שיריים או שמא דחוי היא.

לסיכום, אם כוס עושה את חברו דחוי וודאי שחל פסול, ואם כוס עושה חברו שיריים יש להסתפק אם חל פסול. על מה חלים פסולים אלו? רש"י מבאר כי הנידון הינו לגבי עצם כשרות החטאת. שכן, אם חל פסול אבוד על אחת מן הכוסות אזי נפסלה החטאת כולה. לעומת זאת, שאר המפרשים (רגמ"ה, שטמ"ק אות כה בשם גליון, גר"א אות ד)⁴⁴⁶ חולקים על רש"י ומבארים כי הנידון הינו לגבי הכוס האבודה בלבד, האם דינה להדחות ולהשפך לאמה, או שמא חל עליה דין שיריים ונשפכת היא על יסוד המזבח.

החילוקים בין הלשונות

מחלוקת רש"י ושאר המפרשים

הסבירה הגמרא כי לפי הצד שכוס עושה חברו דחוי, וודאי שחל פסול. **בלשון הראשונה** לא הסבירה הגמרא על מה חל הפסול, ולפיכך נחלקו רש"י ושאר המפרשים האם הפסול חל על כל החטאת או על הכוס האבודה בלבד. **בלשון השניה** יש תוספת הסבר שמוכח ממנה כשאר המפרשים ולא כרש"י. וכך נאמר בלשון זו: "אי קסבר כוס עושה חברו דחוי, אף על גב דאיתיה ההוא כוס לא זריק מיניה אלא לאמה משתפך". נראה כי כוונת הסוגיה להשוות דין כוס אבודה לדין כוס נמצאת, ומבהירה הגמרא כי לפי הצד שכוס עושה חברו דחוי, כשם שכאשר הכוס השניה נמצאת לפנינו ולא זרקו ממנה נדחית היא מהקרבה, כמו כן כאשר היא אבודה ולא זרקו ממנה נדחית היא מהקרבה. משמע כי כשם שכאשר הכוס נמצאת ולא זרקו ממנה חל פסול דחוי עליה בלבד, כך גם כאשר הכוס אבודה ולא זרקו ממנה חל פסול דחוי עליה בלבד, כדעת שאר מפרשים החולקים על רש"י.

רגמ"ה לשיטתו הביא את הלשון הראשונה, וכתב אחר כך: "ול"א האי נמי קאמר, אלא דמשני לשון".

סגנון הבאת הסברות

קיים הבדל נוסף בין הלשונות בצורת הבאת הצדדים האם כוס עושה את חברו דחוי או שיריים. **הלשון הראשונה** מביאה 'מאן דאמר כוס עושה חברו דחוי' ו'מאן דאמר כוס עושה חברו שיריים'. **הלשון השניה** מביאה רק 'אי קסבר עושה חברו דחוי' ו'אלא קסבר כוס עושה חברו שיריים'. אכן כנראה גם הלשון השניה מודה שיש בכך מחלוקת תנאים, כמבואר ביומא דף נז ע"ב.

תיקו / תיבעי

כרגיל, הלשון הראשונה נוקטת בניב הבבלי "תיקו", והלשון השניה נוקטת בניב ה'ירושלמי' "תיבעי". מעניין שרש"י ורגמ"ה גרסו בלשון הראשונה 'תיבעי', וכנראה יש כאן השפעה מהלשון השניה⁴⁴⁷.

נפקא מינה בין הלשונות

הרמב"ם פסק כי כוס עושה את חברו דחוי (פסולי המוקדשין פ"ב הכ"א), ולא הביא הרמב"ם את הדיון בסוגייתנו מהי ההלכה כאשר הכוס שלא נזרק ממנה הינה אבודה. לפי הלשון השניה ולפי פירוש רוב המפרשים בלשון הראשונה אין חידוש מיוחד לגבי הכוס האבודה אלא דינה להידחות כשם שהיה דינה אם לא היתה אבודה. לפי פירוש רש"י בלשון הראשונה יש חידוש בסוגייתנו שאם הכוס שלא זרקו ממנה

⁴⁴⁶ בדברי הגליון והגר"א מפורש כי חולקים הם על שיטת רש"י, בדברי רגמ"ה אין הדבר מפורש אולם ניתן להוכיח כן מדבריו כפי שנכתוב בס"ד בהערות על פירוש רגמ"ה.

⁴⁴⁷ כנראה זה טעמו של מעתיק השטמ"ק לדפוס שלא העתיק את תיבת 'תיבעי' כסיום הלשון השניה אלא כהגהה נפרדת בגוף דברי הגמרא שלפנינו. אכן בכתב היד מופיע 'תיבעי' כסיום הלשון השניה.

הינה אבודה אזי נפסלת כל החטאת. מכך שהרמב"ם שתק ולא הזכיר את המקרה שבסוגייתנו משמע לכאורה כי מפרש הוא כשאר המפרשים בסוגייתנו הסוברים כי לא נאמר בסוגייתנו דין חדש.